

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-26>

УДК 3.343

Байда А.О., Склезь О.А.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У даній статті розглянуто правовий режим воєнного стану як ознаку, яка впливає на кваліфікацію злочину та, відповідно, на призначення покарання. Також з'ясовано особливості законодавчої регламентації обставин, за яких можна говорити про настання особливого правового режиму. Для досягнення цієї мети було детально досліджено поняття «воєнний стан» та «бойова обстановка», які фігурують у тексті чинного Кримінального Кодексу України і є ключовими при кваліфікації злочинних посягань. При дослідженні даної теми враховувалась її надзвичайна актуальність для Української держави протягом останніх п'яти років. Також приділено увагу значенню умов воєнного стану як обставини, що обтяжує покарання і застосовується на суддівський розсуд.

Ключові слова: правовий режим воєнного стану, умови бойової обстановки, військовий злочин, кваліфікація злочину, обставини, що обтяжують покарання, характер злочину.

Bayda Anton, Sklez Olga

Yaroslav Mudryi National Law University

MAIN PROBLEMS OF QUALIFICATION OF CRIMES COMMITTED IN A MALIGNANT CONDITIONS

Summary. The sphere of defense of the state is one of the most important in the modern life of the Ukrainian state. The relations in this area are regulated in detail by Ukrainian legislation, respectively, in the Criminal Code of Ukraine. There is a separate chapter devoted to establishing responsibility for military crimes. Under the term of "war crime", the legislator has in mind the crimes provided by the criminal law against the order established by the legislation or the conduct of military service committed by servicemen, as well as those liable to military service and reservists during the passage of charges. Consequently, the question arises about the qualification of criminal acts committed by servicemen during military service. The lion's share of this work is devoted precisely to this issue. Under the qualification of crimes is understood to precisely determine the correspondence of the perpetrator of a socially dangerous act of a specific crime enshrined in the law on criminal liability. It is precisely in accomplishing the qualification of a crime that a lawyer has the opportunity to establish a specific article of the Criminal Code, which establishes the type and extent of responsibility of a person for committing an act. When qualifying in a particular act, it is necessary to establish those legally specified objective and subjective attributes that are part of a specific offense. Moreover, the crime constitutes only the whole set of statutory features. The absence of at least one of these signs indicates the absence of a person in the act of a particular crime. It also clarifies the peculiarities of the legislative regulation of circumstances in which one can signify on the onset of a special legal regime. In order to achieve this goal, the concept of "military state" and "combat situation", which appear in the text of the current Criminal Code of Ukraine play the key role in the qualification of criminal offenses. So, it was investigated in detail.

Keywords: legal regime of martial law, conditions of combat release, military crime, qualification of a crime, circumstances that aggravate the punishment, the nature of the crime.

Постановка проблеми. З 26 листопада 2018 року по 26 грудня 2018 року у зв'язку із агресією прикордонних кораблів Російської Федерації в Керченській протоці, у деяких областях України був уведений воєнний стан. Введення такого правового режиму тягне за собою низку особливостей, а саме – часткове тимчасове обмеження конституційних прав громадян. Такі обмеження можуть проявлятися у встановленні особливого режиму в'їзду та виїзду, перевірки документів, запровадженні комендантської години, відчуженні та вилученні майна усіх форм власності для забезпечення потреб оборони. На щастя, громадяни України майже не відчули обмеження своїх конституційних прав завдяки налагодженій роботі правоохоронних органів. Однак, враховуючи нестабільність національної безпеки України на сучасному етапі і ведення бойових дій на окремих ділянках нашої країни, питання, що стосуються особливостей функціонування державного апарату в умовах воєнного

стану є надважливим. Ці події виносять на перший план важливість урегулювання відносин в оборонній сфері країни. Дослідження питання щодо особливостей кримінально-правової відповідальності військовослужбовців, встановлення того, яким чином умови воєнного стану можуть впливати на призначення для них покарань, є одними з ключових питань на сучасному етапі.

Аналіз останніх позицій та публікацій. Питання кримінально-правової оцінки умов воєнного стану та періоду збройного конфлікту при кваліфікації злочинів досліджувала доктор юридичних наук Л.М. Демидова, окремі питання юридичної відповідальності суб'єктів військових правопорушень у своїх працях розглядав М.І. Карпенко. Також, дослідженням питань, що стосуються юридичної відповідальності військовослужбовців займалися такі відомі вітчизняні правники як Н.Ф. Кузнецова, С.І. Дячук, В.І. Касинюк, Т.Ю. Касько, В.А. Клименко, Є.С. Ковалевська, Ю.Б. Курилюк, В.К. Матвійчук. Без-

посередньо проблему особливостей кваліфікації злочинів в умовах введення надзвичайного адміністративного режиму за кримінальним законодавством України досліджували С.О. Кузніченко, А.А. Ониськів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наразі, у зв'язку із певною неузгодженістю нормативно-правових актів, що регулюють процес встановлення правового режиму воєнного стану та порядок оголошення «бойової обстановки», виникають непорозуміння щодо обставин, за яких воєнний стан виступає як кваліфікуюча ознака.

Мета статті. Отже, метою статті є усебічне дослідження особливостей кримінальної відповідальності військовослужбовців за умов воєнного стану. Також ми розглянемо поняття військового злочину, визначимо особливості кваліфікації злочинних діянь та значення правового режиму воєнного стану як обставини, що обтяжує покарання.

Виклад основного матеріалу. Перші обмеження щодо методів і засобів ведення збройних конфліктів встановлювалися ще в третьому тисячолітті до н. е. в Єгипті. Існували такі обмеження й в інших народів, наприклад, Махабхарата і закони Ману зокрема забороняли воїнам убивати безпомічних ворогів, а також тих, хто здався. Після одужання поранених військовополонених відправляли на батьківщину. Про існування подібних правил у стародавньому Китаї згадує Сунь Цзи. В древній Греції такі правила мали силу закону [1; 12].

Сам термін «військовий злочин» з'явився лише в 1945 році у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, який став юридично закріпленим висновком судового процесу над колишніми керівниками гітлерівської Німеччини. У ньому зазначалося, що такими слід вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю.

Перший в історії перелік військових злочинів міститься у Женевських конвенціях 1960-го року та включає в себе: навмисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; навмисне спричинення важких страждань або серйозного каліцтва; нанесення шкоди здоров'ю; незаконне знищення і привласнення майна, якщо воно не викликано військовою необхідністю; примус цивільної особи або військовополоненого служити в збройних силах держави противника; позбавлення права на неупереджене судочинство та інші [3].

У чинному Кримінальному Кодексі України (ст. 401) закріплено, що військовими злочинами визнаються передбачені цим розділом злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Отже, відправними ознаками військових злочинів є спеціальний суб'єкт – ним можуть бути

лише військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти відповідних військових формувань, створених відповідно до законів України (Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань). До того ж, до цих суб'єктів встановлюється особливий порядок призначення та відбування кримінальної відповідальності та особливий порядок застосування інституту співучасті у злочині [4].

Слід пам'ятати, що однією з найважливіших умов призначення справедливого покарання за вчинення злочину є диференціація кримінальної відповідальності, яка спрямована на пошук найбільш адекватних заходів кримінальноправового впливу залежно від рівня суспільної небезпечності злочинів. Однією з її форм є закріплення у кримінальному законі кваліфікуючих ознак.

Під кваліфікацією злочинів розуміють точне встановлення відповідності вчиненого винним суспільно небезпечного діяння складу конкретного злочину, закріпленого у законі про кримінальну відповідальність. Саме здійснюючи кваліфікацію злочину правник має змогу встановити конкретну статтю КК, яка закріплює вид та міру відповідальності особи за вчинення діяння. При кваліфікації в конкретному діянні необхідно встановити ті юридично зазначені об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що входять до складу конкретного вчиненого злочину. Причому склад злочину утворює тільки вся сукупність передбачених законом ознак. Відсутність хоча б однієї з зазначених ознак свідчить про відсутність у діянні особи складу конкретного злочину.

Досить часто елементом об'єктивної сторони складів злочинів, закріплених у розділі 19 КК є вчинення злочинного діяння в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці. На практиці, у зв'язку із недостатнім нормативним регулюванням цих відносин, визначення цих понять викликає труднощі [8, с. 313].

Приділяючи особливу увагу відносинам, що складаються в сфері оборони держави, законодавець виділив окремий розділ в Особливій частині КК, у якому встановлюються санкції за злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини).

Наскрізною ідеєю статей, які містяться у даному розділі, є посилення відповідальності осіб, які вчинили військовий злочин під час надзвичайного або воєнного стану.

Таким чином, постає питання про визначення умов та порядку введення правового режиму воєнного стану, оскільки тільки його встановлення відповідно до всіх вимог законодавства може мати якісь юридичні наслідки.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії

та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1; 3]. Зокрема, Закон України «Про оборону» повністю повторює дане визначення. Якщо ж звернутися за дефініцією до Конституції України, то можна побачити, що конституцієтворець окрім поняття «воєнного стану» виділяє ще й поняття «стан війни», що створює проблему в їх диференціації.

У статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлюється порядок його введення, який починається з розгляду пропозиції щодо введення воєнного стану Радою національної безпеки і оборони України, потім закріплюється Указом Президента, затверджується Верховною радою та обов'язково підлягає оголошенню через усі доступні засоби масової інформації.

До того ж, оголошення воєнного стану супроводжується негайним скликанням усіх народних депутатів до Верховної Ради для здійснення ними своїх повноважень [10].

Таким чином, злочини як такі, що були вчинені за умов дії воєнного стану можна кваліфікувати лише у разі дотримання відповідної процедури його введення, встановленої законом.

Розглядаючи воєнний стан як кваліфікуючу ознаку злочину, доцільно привернути увагу наступним аспектам: 1. Воєнний стан як ознака злочинного діяння повинен бути чітко зазначеним у тексті кримінального закону. Здебільшого такі ознаки зазначаються у диспозиціях статей. Тільки у випадку нормативного закріплення дана умова впливає на кваліфікацію; 2. Воєнний стан як кваліфікуюча ознака має імперативний характер. У разі встановлення відповідним органом факту того, що злочин було вчинено саме за умов правового режиму воєнного стану, застосування норми, що встановлює санкцію за дане злочинне діяння є обов'язковим; 3. Здійснення злочину за умов воєнного стану значно впливає на суспільну небезпечність злочину. У більшості випадків, це тягне за собою більш суворе покарання.

Таким чином, на думку Мармури Олега Зіновійовича, воєнний стан як кваліфікуючу ознаку слід розглядати як указану в законі і характерну для частини злочинів певного виду суттєву обставину, що відображає типовий, значно змінений у порівнянні з основним складом злочину ступінь суспільної небезпеки вчиненого та особи винного, і яка впливає на законодавчу оцінку (кваліфікацію) вчиненого і міру відповідальності за нього [6, с. 297].

Однак слід звернути увагу, що у Кримінальному Кодексі фігурує не лише поняття «воєнний стан» як кваліфікуюча ознака, а ще й поняття «бойова обстановка».

Щодо поняття «бойова обстановка», то Законом України від 12 лютого 2015 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» ст. 402 КК України було доповнено приміткою-дефініцією, в якій роз'яснюється це поняття. У ній зазначено, що під бойовою об-

становкою у Розділі XIX цього Кодексу необхідно розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, в якому беруть участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою.

Таким чином, законодавець запропонував універсальну дефініцію кримінально-правового поняття, вказавши, що вона поширюється на всі статті Розділу XIX Особливої частини КК України.

Проаналізувавши наведену дефініцію, можна дійти висновку, що встановлення умов «бойової обстановки» не вимагає нормативного закріплення. Це означає, що її наявність не може бути обумовлена прийнятим рішенням того чи іншого органу державної влади про час її початку та закінчення.

Слід зазначити, що думки українських правників з цього приводу дещо різняться. Наприклад, М.І. Хавронюк вважає, що «бойова обстановка» – «це певний стан військових з'єднань, частин (кораблів) та (або) підрозділів, за якими вони ведуть погоджені дії з метою знешкодження (розгрому) військового супротивника, оволодіння важливими районами (рубежами) або утримання їх і виконання інших тактичних завдань» [5; 10]. М.І. Панов зазначає, що «бойова обстановка – це період знаходження військової частини, підрозділу, окремих військовослужбовців у безпосередньому зіткненні і протиставленні з противником, підготовка чи ведення бою (бойової операції). Бойова обстановка може виникнути як у воєнний, так і мирний час, наприклад, під час відбиття нападу на державний кордон України» [9, с. 160].

Самі ж військові під бойовою обстановкою розуміють такий стан військових підрозділів (кораблів, літаків), частин та з'єднань під час здійснення ними тактичних дій з виконання бойових завдань в обмеженому районі протягом короткого часу, найважливішими факторами якої є: 1) стан сил супротивника (склад, боєздатність, угруповання, наміри і можливий характер дій); 2) стан своїх військ, включаючи сусідів (склад, положення, укомплектованість, забезпеченість, морально-бойові якості, боєздатність і бойові можливості); 3) характер місцевості (рельєф, наявність природних укриттів і перешкод, умови спостереження, стан доріг) і ступінь її радіоактивного, хімічного та біологічного зараження; 4) кліматичні, гідрометеорологічні і топогеодезичні дані; 5) час року і доби; 6) строки підготовки до бойових дій і виконання поставленого бойового завдання; 7) економічний стан району бойових дій; 8) соціально-політичне життя, склад і настрої місцевого населення [1, с. 180].

Отже, бойова обстановка як кваліфікуюча ознака військових злочинів проти порядку проходження військової служби – це сукупність об'єктивних обставин соціального, кліматичного та іншого характеру, що виникають у зв'язку з реалізацією тактичних дій військ під час оборони або нападу та ведення загальновійськового, вогневого, протиповітряного, повітряного і морського

бою, у виді організованих та узгоджених ударів, вогню і маневрів (бойових дій) з'єднань, частин і підрозділів з метою знищення (розгрому) противника, відбиття його ударів і виконання інших бойових завдань, що здійснюється в обмеженому місці та протягом короткого проміжку часу.

Розгляд цього питання є дуже важливим, оскільки кваліфікація злочину безпосередньо впливає на призначення покарання. Підтвердити цю думку можна звернувшись до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання», відповідно до якої, «визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди повинні виходити з класифікації злочинів (ст. 12 КК), а також із особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо)» [3; 11].

До того ж, вважаємо за потрібним розглянути правовий режим воєнного стану безпосередньо як обставину, що обтяжує покарання.

Обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання – це передбачені чи не передбачені безпосередньо в законі, але встановлені судом за конкретним кримінальним провадженням об'єктивні та суб'єктивні чинники, які не є ознаками складу злочину і не впливають на його кваліфікацію, однак свідчать про зниження чи підвищення рівня суспільної небезпечності вчиненого злочину та (або) особи винного і тим самим надають суду право для пом'якшення чи посилення покарання.

У статті 67 КК наданий вичерпний перелік обставин, які обтяжують покарання. Цей перелік чітко встановлений та не може бути свавільно доповненим. До нього також входить і вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;

Важливим положенням даної статті є також те, що залежно від характеру вчиненого злочину, суд може не встановлювати вчинення злочину за умов воєнного стану як ознаку, що обтяжує покарання.

Взагалі, саме «характер злочину» покладається в основу розподілу злочинних діянь на групи. Це поняття хоча і використовується у КК, проте в жодній нормі його зміст не розкривається. У кримінально-правовій літературі вчені вживають термін «характер злочину» у вузькому і широкому значеннях.

У вузькому розумінні «характер злочину» розглядався як один із структурних елементів суспільної небезпечності злочину поряд із ступенем суспільної небезпечності, тобто, як аналог поняття «характер суспільної небезпечності». Отже, характер злочину у вузькому значенні можна розуміти як ознаку, що характеризує суспільну небезпечність діяння або створює загрозу заподіяння істотної шкоди суспільним відносинам, оскільки саме шкідливість діянь виступає основним критерієм криміналізації [1; 2]. Цю позицію підтримували такі криміналісти, як М.І. Бажанов, Г.А. Крігер, В.П. Малков [10, с. 104].

До того ж, необхідно враховувати ще й п. 3 ч. 1 ст. 65 Кримінального кодексу України,

яка встановлює, що суд призначає покарання, урахувавши ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Безумовно, дуже важливим фактором тут є ще й обстановка вчинення злочину, оскільки вона впливає на суспільну небезпечність вчиненого діяння та особу винного, а тому повинна враховуватися судом при індивідуалізації покарання [2; 7].

Аналізуючи положення розділу дев'ятнадцятого Особливої частини КК, можна дійти висновку, що при встановленні покарання за вчинення військового злочину в умовах воєнного стану законодавець встановлює більшу міру покарання.

Наприклад, стаття 402 КК встановлює за непокору, тобто відкриту відмову виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу, вчинену в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

Слід зауважити, що санкція за непокору поза умов воєнного стану чи бойової обстановки встановлює максимальне покарання у вигляді трьох років позбавлення волі, тобто покарання значно менш суворе.

Або ж, наприклад, стаття 407 закріплює, що самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Знову ж таки, покарання за вчинення того ж самого злочину поза умовами воєнного стану тягне за собою максимальне покарання у вигляді позбавлення волі строком на 3 роки.

Отже, врахування воєнного стану або умов бойової обстановки як обставин, що обтяжують покарання є дуже важливим безпосередньо для суддівської практики при призначенні покарання за вчинення злочину.

Врахування обставин, що обтяжують покарання, надає суду можливості: призначити основне та (або) додаткове покарання ближче до верхньої межі санкції або в максимальних межах санкції; призначити більш суворий вид основного покарання з числа альтернативних покарань, указаних у відповідній санкції; призначити додаткові покарання, передбачені в санкції як факультативні; виключає за їх наявності застосування положення статті 69-1 КК України.

У постанові Верховного суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» зазначається, що встановлення пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин має значення для правильного його призначення. Судам необхідно всебічно досліджувати матеріали справи щодо наявності таких обставин і наводити у вирокі мотиви прийнятого рішення. При цьому таке рішення має бути повністю самостійним і не ставитись у залежність від наведених в обвинувальному висновку обставин, які пом'якшують чи обтяжують покарання. Суди, зокрема, можуть не визнати окремі з них такими, що пом'якшують чи обтяжують покарання, а також визнати такими обставинами ті, які не зазначено в обвинувальному висновку. Якщо якась

із обставин, наведених у ч. 1 ст. 66, ч. 1 ст. 67 КК, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд при призначенні покарання не може ще раз ураховувати її як пом'якшуючу або обтяжуючу покарання обставину [5; 11].

Виходячи із останнього положення та враховуючи, що найчастіше у випадку із військовими злочинами, воєнний стан або умови бойової обстановки прямо передбачені в статті та є кваліфікуючими ознаками, суд не може застосовувати їх як додаткову обтяжуючу обставину. Вони виступають обтяжуючою обставиною у випадках, якщо це не передбачено відповідною статтею та встановлюються на суддівський розсуд. А це, зокрема, надає суду можливості призначити основне та (або) додаткове покарання ближче до вищої межі відповідної санкції; призначити більш суворий вид основного покарання з числа альтернативних покарань, указаних у відповідній статті; призначити додаткові покарання, передбачені в санкції як факультативні.

Отже, можна зробити висновок, що умови воєнного стану безпосередньо впливають на кваліфікацію злочину, оскільки законодавець визнає цю обставину як таку, що підвищує суспільну

небезпечність злочинних посягань. Санкції статей Особливої частини КК встановлюють більш тяжке покарання за злочин, вчинений у воєнний стан або у бойовій обстановці. Слід також зазначити, що введення правового режиму воєнного стану потребує особливого порядку, учасниками якого є Верховна Рада, Президент України та Рада національної безпеки і оборони. Якщо ж говорити про бойову обстановку, то щодо неї не передбачено такого порядку встановлення. Підставою для виникнення бойової обстановки є відповідний наказ військовокомандуючого в результаті якого окремі воєнізовані підрозділи знаходяться у безпосередній військовій сутичці.

Висновки та пропозиції. Отже, правильне визначення та застосування поняття «воєнний стан» та «бойова обстановка», є дуже важливим при кваліфікації злочинних діянь, вчинених військовослужбовцями під час несення або проходження військової служби, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів. На мою думку, оптимальним шляхом вирішення цієї проблеми є чітке встановлення та узгодження даних понять в окремому нормативно-правовому акті, який роз'яснював би правникам ці особливості.

Список літератури:

1. Бодаєвський В.П. «Воєнний стан», «бойова обстановка» та «час перебування на військовій службі» як особливі обставини чинності кримінального закону щодо військових злочинів у часі. Київ, 2013. С. 180.
2. Дзюба Ю.П. Соціальна небезпечність злочинів та соціальна обумовленість кримінально-правової заборони. Харків, 2014. С. 130–134.
3. Карпенко М.І., Чередник В.М. Історичні аспекти кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів. Київ, 2011. С. 141–149.
4. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Відомості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 19.04.2019).
5. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар / Хавронюк М.І., Дудоров О.О., Навроцький В.О. та ін.; за ред. Хавронюка М.І. 2003. С. 272.
6. Мармура О.З. Поняття ознак, що кваліфікують злочин. Львів, 2011. С. 297.
7. Маслова О.А. Вплив обстановки вчинення злочину на призначення покарання. Братислава, 2016. С. 93.
8. Наконечна І.М. Поняття кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складу злочину. Київ, 2013. С. 313.
9. Панов Н.І. Спосіб вчинення злочину та кримінальна відповідальність. Київ, 1982. С. 160.
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 19.04.2019).
11. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного суду від 24.10.2003 р., № 7 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03> (дата звернення: 19.04.2019).
12. Репецький В.М., Лисик В.М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. Одеса, 2009. С. 120–125.
13. Татарінов О.В. Призначення покарання за обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання, та деякі проблеми врахування суддівського розсуду. Херсон, 2016. С. 104.

References:

1. Repetskyi V.M., Lysyk V.M. (2011). Concepts and signs of military crimes. Kyiv, p. 120–125.
2. Bodaievskiy V.P. (2013). "Military Status", "combat situation" and "time spent on military service" as special circumstances of the criminal law on war crimes in time. Kyiv, p. 180.
3. About the legal regime of martial law: Law of Ukraine from 12.05.2015, № 389-VIII / Verkhivna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
4. Nakonechna I.M. (2013). The term of qualifying (especially qualifying) signs of a crime. Kyiv, p. 313.
5. Criminal Code of Ukraine from 05.05.2001. № 2341-III / Verkhivna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Khavroniuk M.I., Dudorov O.O., Navrotskyi V.O. (2003). Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine. Kyiv, p. 272.
7. Maslova O.A. (2016). The influence of the situation of committing a crime on the sentencing. Bratislava, p. 93.
8. Tatarinov O.V. (2016). Appointment of sentences in circumstances that mitigate or impose penalties, and some problems of judge's judgment. Kherson, p. 104.
9. Marmura O.Z. (2011). The notion of qualifications that constitute a crime. Lviv, p. 297.
10. Panov N.I. (1982). Method of committing of a crime and criminal liability. Kyiv, p. 160.
11. About the practice of imposing criminal punishment by courts: decree of the plenum of the Supreme Court from 24.10.2003 № 7 / Verkhivna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>
12. Dziuba Y.P. (2014). Social danger of crime and social stipulations of criminal prohibition. Kharkiv, pp. 130–134.